

Ірина КОСТЬ,
аспірантка

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЇ РАДОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТРИЛОГІЇ ІРИНИ ВІЛЬДЕ “МЕТЕЛИКИ НА ШПИЛЬКАХ”)

У руслі антропоцентричних студій, які сьогодні активно здійснюються вітчизняними та зарубіжними лінгвістами, реалізуються дослідження сприйняття та вербалізації внутрішнього світу людини, зокрема її емоційного стану. Важливість і масштаби вивчення лінгвальної маніфестації емоцій спричинили зародження окремої науки – емотиології. Дослідженням різних аспектів мовної маніфестації емоцій займаються Ю.Д. Апресян, А. Вежбицька, С.Г. Воркачов, О.П. Воробйова, О.М. Галкіна-Федорук, М.В. Гамзюк, М. Красавський, Ю.Ф. Прадід, З.Є. Фоміна, В.І. Шаховський та інші.

В мові існує певний визначений набір засобів, які об'єктивують емоції. Проте кожній людині властиве індивідуальне сприйняття переживань і як наслідок їх певною мірою особистісне висловлення, яке, хоч і є індивідуально-авторським, в основному не виходить за межі загальноприйнятого етносом сприйняття й мовного висвітлення. Та частка суб'єктивного відчуття та мовотворення і становить екстраординарну манеру письма митця. Особливість авторської об'єктивності, наприклад емоції, виявляється у використанні письменником певної низки лексем з яскраво вираженими домінантами, фразеологічних засобів, що можуть бути трансформованими, а також образних назв, метафоричних та метонімічних конструкцій, в яких закорінене особистісне світовідчуття мовця.

Дослідження словесних засобів, які маніфестують зовнішній та внутрішній світи людини, на матеріалі художніх творів дозволяє прослідкувати світосприйняття і його мовне вираження етносом, а також нашароване особистісне бачення митця, яке презентоване індивідуальною манерою письма.

Оскільки вербалізація внутрішніх переживань у творах Ірини Вільде не була предметом дослідження, то метою нашої розвідки є визначення особливостей мовної репрезентації емоції радості в ідіос-

тилі письменниці. Матеріалом для дослідження слугує трилогія “Метелики на шпильках”, яка складається з повістей “Метелики на шпильках”, “Б’є восьма” та “Повнолітні діти”.

Радість, як трактують психологи услід за К. Ізардом, – це “емоція, що переживається як позитивний емоційний стан, пов’язаний з можливістю задовільнити актуальну потребу, ймовірність якої до певного моменту була невелика або й взагалі невизначена” [3; 293]. У цьому визначенні актуалізується момент тісного взаємозв’язку емоційних станів радості й задоволення, що дає підставу об’єднати їх в одну групу при розгляді внутрішніх переживань людини.

Лексичною домінантою аналізованої групи вважаємо іменник *радість* (кількість слововживань у тексті становить 26), який об’єктивує “почуття задоволення, втіху, приємність” [1; 1013], що переживають герої твору: *Адже колись усе разом шили для ляльок: разом нараджувалися, добирали мережива, крої... і стільки було радості, скільки сонця при тім...* [2; 53]. Важливим для письменниці є характеристика емоції, яка означається як *піниста, священна, нелукава, розспівана, переможна, передчасно постаріла, така, що аж серце тане від неї: Увесь під враженням якоїсь розспіваної, переможної радості Данко, можна сказати, зухвало бере Дарку за плечі й повертає у протилежний бік від помешкання Дутків* [2; 226]; *Сором признатись, скільки пінистої радості можуть людині дати такі два возники!* [2; 405].

Особливе відчуття радості як всепоглинаючої, яка оволодіває інтелектуальною та емоційною сферами, Ірина Вільде вербалізує в метафорах *радість, що обсіла думку; радість, що залила вицерть серце: Важнішим від усього була тепер хвиля внутрішньої, священної радості, що залила вицерть її серце* [2; 447]. Персоніфіковане сприйняття емоції простежується і в номінаціях *радість спалахнула в ній; надія і радість шкутильгають по обох боках серця; в зачудуванні хлопче радість; радість заховалася в куток серця й поклінує звідти*. Твердження проілюструємо такими прикладами: *Нездійснена надія й передчасно постаріла радість шкутильгають по боках її бідного серця* [2; 27]; *Дарка скубас по дорозі до брами зелені ще порічки й каже ніби обурена, ніби певна, що воно мусіло колись прийти до цього (радість заховалася у найтемніший куток серця й тільки поклінує звідти до Дарки)* [2; 26].

Номінація емоційного стану радості здійснюється також іменниками *веселість* (1 приклад), *щастя* (4): *По-злодійськи скоро обтерла очі й усміхнулася до Стефка; але веселість її не вернулася вже того дня до неї* [2; 438]; *А все ж, те щастя, яке давала їй приязнь Стефи, ніколи не було повне, ніколи не було хоч би без легкого болю* [2; 189]. Для означення

вищого ступеня задоволення письменниці послуговується лексемою *насолода*: *Вони всі аж скакали б з люті, коли б знали, з якою радістю, з якою **насолодою**, можна сказати, приймає Ориська всяке терпіння* [2; 186].

Радість героїв висловлюється через характеристику їхнього настрою (7 слововживань), який означається як *добрий, святковий, розгульний, п'янкий*: *Потім лежить він собі з фантазією зложений в лозовім кошичку на обіднім столі і викликає в хаті **святковий настрій*** [2; 353].

Особливістю світосприйняття Ірини Вільде є асоціація радісного настрою зі станом сп'яніння. Таке авторське бачення прослідковуємо в образних назвах емоції – *шампансько на душі, п'янкий настрій*: *Якось так мені... **шампансько на душі**, що, слово честі, чую, що сьогодні нікому нічого не відмовила б!* [2; 403]; *Дарка в такому **п'янкуму настрої**, що зняла б з себе сорочку, дерла б на кусники і дарувала б кожному стрічному по шаматинці* [2; 157]. Ще однією своєрідною рисою творчого бачення письменниці є вербалізація емоційного стану через зазначення його кольоровою гама: *Стефко з економічних оглядів майже ніколи не жартує, але коли вже раз дозволить собі на цей духовий люксус, то це означає, що її хлопчисько **в золото-рожевім гуморі*** [2; 435].

Переживання емоції як процесу висловлюється дієсловами *радіти* (18 слововживань): *Мама **радіє**, що її доня, Дарка, погодилася з новим життям у місті* [2; 187]; *нарадуватися* (1): *За часинку чути було тут, то там шелест паперу (це ті, з добрими оцінками, не могли **нарадуватися** ними й не знати котрий уже раз виїмали свідоцтва з книжок і знов, знов перечитували їх!) та стримані хлипання розчарованих і покривджених* [2; 303]; *тішитися* (10): *Тоді Оріховська робить беззвучний порух устами, і Дарка читає з нього виразно: “Дурні тільки **тішаються** такими дешевими похвалами”* [2; 303]. Вказівкою на глибину переживання є прислівник *дуже*: – *Я все... все... кожний уступ, кожний віришк знаю, – **дуже зраділа** Дарка* [2; 283].

Ще одна дієслівна репрезентація відчуття здійснена лексемою *потішити* – “принесити задоволення, радість кому-небудь” [1; 904], яка у творі вжита одноразово з іронічним відтінком: – *Фреквенція і так переходить норму, – **потішив** її асистент Лемарк і чемно замкнув її двері перед носом* [2; 350].

Ознакою прикметникової номінації є її завдання, яке полягає в означуванні емоційного стану людини. Прикметник *радий* (сумарна кількість вживань слова налічує 5) ілюструє два відтінки значення: 1) “сповнений радості, задоволення з якогось приводу” [1; 1010]: *Дар-*

*ка, може, була б уже **рада**, якби переловила Стефу на якійсь неправді, якійсь підмаскованій нещирості* [2; 189–190]; 2) “який з радістю зустрічає, приймає кого-небудь, радіє з приводу чогось і т. ін.” [1; 1010]: *Дівчата вітались довгими, радісними вигуками, всі були **раді** кожній новій, що ввійшла до класи* [2; 280].

Кореляція прикметника *радісний* (7 випадків використання), що виконує при цьому опосередковану номінативну функцію, з іменниками *новина, вістка* актуалізує сему “який приносить, дає радість, втіху” [1; 1013]: *Дарка, не вичувши насміху, признала в душі, що ця вістка повинна бути для батьків дійсно **радісна*** [2; 348]. У поєднанні з іншими словами, як-от *хаос, порив, очікування, гріх*, зазначена лексема виражає значення “сповнений радості, веселощів, приємностей і т. ін.”: *Була невиспана і до краю втомлена останніми прикрими переживаннями, але почерез верству фізичної втоми вже відчувала **радісний** великодній порив, що якимись мерехтливими променями добувався із глибин її істоти* [2; 461].

Означення радісного емоційного стану здійснюється і прикметниками *веселий* (3 слововживання) та *щасливий* (14): *Одного разу, хоч Дарка старалася тепер, Бог один знає, як старалася, все бути **весела** і пила по пів літра молока, мама не дала вивести себе в поле, й спитала: – Що з тобою, Дарчику? [2; 57]; Дарка **щаслива**, ховає усмішки в кулаки й думає собі: що на все це скаже Данко? [2; 70]. Прислівникові інтенсифікатори *дуже, такий* і повторення слів вказують на більшу глибину відчуття: *А я **така щаслива, така щаслива**, що я не гірша від інших* [2; 181].*

Вживання у переносному значенні “сповнений достатку, щастя, радості, задоволення; щасливий” [1; 1159] прикметника *солодкий* вводить його до мікрополя “радості”: *О Господи, Дарка відчуває тільки те, що нарешті вона між своїми, що цей гомін, і ця **солодка** свідомість безпеки, і цей брак чистого повітря, що це все – від них* [2; 336].

Емоційний стан героя вербалізує Ірина Вільде дієприкметником *втішений*, конкретизуючи при цьому причину відчуття: *Данко, **втішений цією вісткою**, розіскрюється з radoців, може хоче подякувати Дарці за її добре серце так, як це ніколи нікому не дякував, обіймає її за рамена, перехилиє через свою руку її голову й покvapно пускає, можна сказати, відтручує від себе: хтось над ними на скалі зашарудів ногами* [2; 114].

Одним з чотирьох граматичних класів лексем, що номінують емоції, є прислівник. Слово *весело* (7 слововживань) вказує на загальний піднесений, радісний настрій: *В хаті Тимішевих досить **весело**: на*

ламті – Зоїна червона “апашка”, на підлозі – Сергієва канаркова піжама [2; 417]. Поєднання лексеми з дієсловами здійснює характеристику діяльності: *По зустрічі з мамою завжди якось **веселіше** жити* [2; 197].

Стан веселості може чітко означуватися лексемами *радісно, життєрадісно, щасливо, солодко*, які, як було нами зафіксовано, вживаються у трилогії по одному разу: *Всюди з ним буде **радісно й щасливо*** [2; 119]; *Ніхто не знає, як це **солодко** після кількох років примусової мандрівки по ретаті стояти собі під стіною в “малій” залі Народного Дому і відчувати в жилах гарячу свідомість, що за кожним новим клациом клямки водить до гурту хтось “свій”, якийсь брат...* [2; 335].

Номінація радості здійснена письменницею шляхом порівняльного опису з відчуттям легкості: *І знову чогось так **легко, якби хто крила причепив**. Тільки не на плечі, як у янголів, але десь так у грудях розгортав хтось білі, шовкові вітрила* [2; 25].

Психічний стан задоволеності висловлений іменниками *задоволення* (зафіксовані 2 лексеми у творі), *вдоволення* (2) та прикметниками *задоволений* (5), *вдоволений* (2): *Чула **вдоволення** від самої постанови піти у цей капосний вечір трохи потанцювати* [2; 335]; *Він сам поведився, як глядач на веселім видовищі, за яке заплатив білет і з якого він зовсім **задоволений*** [2; 157]. Про сильнішу міру відчуття сигналізують прикметники *великий, переможний* та прислівник *зовсім*: *Дарка у припливі **великого, переможного задоволення** хапає Лідку за шию: – Лідко, хочеш повернемо із школи на морозиво... хочеш?* [2; 157].

Беззаперечним є той факт, що домінуючу роль у номінації, і не лише переживань, виконує лексичний пласт мови, проте не варто применшувати і важливості використання фразеологічних одиниць. Фраземи кодифікують сприйняття світу етносом, а використані у тексті – ілюструють, які загальнонародні асоціації корелюють з власне авторськими.

Фразеологізм *розсаджувати груди*, що є варіантом фраземи *розтирати груди* – “охоплювати, переповнювати когось-небудь (про певні почуття, переживання і т. д.)” [4; 613], підкреслює силу вияву емоції у реченні *Новина вже тепер **розсаджує груди*** [2; 26], в якому власне назва почуття відсутня.

Значення “хто-небудь дуже задоволений чимсь, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось” [4; 225] вербалізується фразеологічною одиницею *серце радіє*, яка трансформована у структуру *серце, що не вміє потихеньку радіти*: *Дарка дивиться збоку на Стефу: “Якби не мій язик, якби не моє дурне **серце, що не вміє потихеньку радіти**, то я вже все знала б... Стефа не мовчала б так, як тепер...”* [2; 230].

Не менш важливу роль поряд з номінацією виконує змалювання зовнішніх проявів емоції, тобто дескрипція. У психологічній енциклопедії про форми вияву радості зазначено, що залежно від причин вони можуть бути різноманітні: від легкої усмішки на обличчі до нестримного буйства [3; 293].

Характерна для емоційного стану радості посмішка вербалізована словосполученням *задоволена усмішечка* і прикметником *усміхнений*: *По його квадратовому, густо поприщеному лиці грала ледве схопна, **задоволена усмішечка*** [2; 344].

Мімічний вияв емоції узагальнюється у словосполученні *щасливе лице*: *Та, як побачила його винувате, водночас **таке дуже щасливе лице**, усміхнулась і простягла йому назустріч обидві руки* [2; 434].

Вираз очей кваліфікується шляхом означення органів зору – *червоні, щасливі очі; очі трохи не повискакують* (фразеологізм *очі мало не вискочать з голови* означає, що “хтось дуже пильно, напружено, збуджено і т. ін. дивиться на когось, що-небудь” [4; 477]); *радісний вогник, яким спалахнули очі: Орися маніжилася щось потиху, а Дарка думала: “Фле вдає... але вдає... **трохи їй очі не повискакують**, що буде з Данилюком грати...”* [2; 47]; *Їй здається, що румуни були б у праві повести її на шибенцицю за сам цей **радісний вогник, яким спалахнули її очі від тієї звістки*** [2; 317].

Плач як вираз радості є мало властивим для героїв Ірини Вільде, про що свідчить кількісний показник (1 приклад) та вказівка на те, що він є внутрішній, а зовні спостерігати можна лише тремтіння: *Не силкуючись навіть опанувати своїх нервів, Дарка оперлася головою до стола і стрясалася ціла від **недалекого внутрішнього щасливого плачу*** [2; 188].

Зміна кольору обличчя була зафіксована письменницею лише раз: *Орися **рожевіє, як досвітнє сонце**. Вона щаслива, очі бачать, яка щаслива, що вчитель на неї перший звернув увагу* [2; 138].

Мануальні вияви радості описані також рідко. Це оплески, об'єктивація яких супроводжується означенням *радісний*: *І знову збилась **радісна курява оплесків*** [2; 343]; та рухи рук: *І Стефа зрадїла. Видно було, як вона **щільно пригорнула Дарчину руку до себе**, але зараз задумалася: – Завтра у мене зайняте пополудне... [2; 189].*

Вербалізація сміху здійснюється двома способами: 1) іменником *сміх*, який конкретизується прикметниками *радісний, щасливий, вдоволений*: *Зачувши шелест трави, він схоплюється й відразу **розсипається радісним сміхом**: – А... а... вітаємо, що за незвичайні гості...* [2; 109];

2) дієсловом *сміятися*: *Тепер Дарка і собі сміється, що звучить, як пісенька щастя* [2; 30].

Особлива манера мовлення проявляється у характері висловлювання і його емоційному відтінку – *казала весело, крикнула весело, скрикнуло втішно, радісний вигук: Відкашлявшись, вона сказала нібито весело: – Одного тільки боюся... що моє життя – піде отак... за цацину душу... [2; 387–388]; – На щастя! – крикнула весело мама з кухні [2; 227]; Класа прийняла цю новину з радісним вигуком [2; 161]; в забарвленні голосу: Дарку починає боліти цей несерйозний тон. Цей веселий голос! [2; 227]; в безладному звучанні висловлень: Класа не вибухає радісним гомоном, як звичайно, коли любий учитель загляне до неї поза службовими годинами [2; 291]; Лава веселим шумом посувається до дверей [2; 295].*

Корпоральний вияв емоції є швидким рухом тіла: *Дарка не хотіла зробити мамі прикрости: до вечора того дня вихвалювала всі до одного дарунки й бігала по кімнатах, якби з надміру радості* [2; 18].

Отже, мовна об'єктивація емоції радості Іриною Вільде здійснюється такими вербальними засобами: іменниками *радість, веселість, щастя, насолода, настрій, задоволення, вдоволення*, дієсловами *радіти, нарадуватися, тішитися, потішити*, прикметниками *радий, радісний, веселий, щасливий, задоволений, вдоволений*, дієприкметником *втішений*, прислівниками *весело, радісно, життєрадісно, щасливо*, словосполученнями з компонентами *настрій, гумор* та фразеологізмами *розсаджувати груди, серце радіє*.

Дескриптивне вираження радості представлено через вербалізацію таких виявів: мімічних – через усмішку, вираз очей, плач; краніальних – зміною кольору обличчя; мануальних – через оплески, рух руки; фонаційних – сміх, особлива манера мовлення; корпоральних – рух тіла.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., 2004. – 1440 с.
2. *Вільде Ірина*. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: Повісті. – Дрогобич, 2007. – 488 с.
3. *Психологічна* енциклопедія / Автор – упорядник О.М. Степанов. – К., 2006. – 424 с.
4. *Словник* фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К., 2008. – 1104 с.

АНОТАЦІЯ

Кость І. Мовна репрезентація емоції радості (на матеріалі трилогії Ірини Вільде “Метелики на шпильках”)

Стаття присвячена дослідженню лексико-фразеологічних засобів об'єктивації емоції радості, виділенню особливостей сприйняття переживань Іриною Вільде, які відтворені в ідіостилі письменниці.

SUMMARY

Kost I. Verbal representation of emotion of joy (on the basis of Iryna Vil'de's trilogy “Butterflies on Heels”)

The article deals with lexical and phraseological means used for objectivization of the emotion of joy. The author highlights the peculiarities of expression the feelings, shown in Iryna Vil'de's idiosyle.